ІНСТРУМЕНТИ ПРАВОВОГО ЗБЛИЖЕННЯ В РАМКАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ДОСВІД ЄС

НІКІТІНА Олена Владиславівна - здобувачка третього рівня вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» ПЗВО «Київський міжнародний університет»
ТКАЧЕНКО Олександр Валерійович - кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри теоретичних та приватноправових дисциплін, КиМУ
DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2025.2.42

У статті проаналізовано інструменти правового зближення, які застосовуються в рамках європейської інтеграції, з акцентом на їхній потенціал для адаптації в інших регіонах світу. Розглянуто основні механізми, зокрема гармонізацію законодавства, взаємне визнання, інституційну адаптацію та освітні програми. Особливу увагу приділено практиці Європейського Союзу у сфері поширення правових стандартів поза межами ЄС – на прикладі країн Східного партнерства, регіонів Південної Америки, Азії та Африки. Стаття підкреслює важливість гнучкості, міжкультурного діалогу та інституційної зрілості при перенесенні європейських практик до інших правових систем. Автор доходить висновку, що досвід ЄС є цінним не лише як результат, а як методологічний орієнтир для формування спільного правового простору в умовах глобальної взаємозалежності.

Ключові слова: європейська інтеграція, правове зближення, гармонізація законодавства, зовнішнє врядування ЄС, нормативна влада, міжнародне право, Східне партнерство, інституційна адаптація.

У сучасному світі, де глобалізація дедалі більше впливає на структуру міжнародних відносин, питання гармонізації правових систем постає як надзвичайно актуальне, тому в питанні правового зближення та транс-правової інтеграції особливу роль відіграє Європейський Союз, якому вдало не лише створити унікальну модель наднаціонального правового регулювання, а й запровадивти ефективні інструменти правового зближення між державами-членами. Система права ЄС стала зразком для інших регіонів, які прагнуть поглибити інтеграцію або забезпечити узгодженість законодавчих підходів задля стабільності, розвитку та зміцнення демократичних інституцій. Проблематика правового зближення виходить за межі внутрішньої політики ЄС і дедалі частіше торкається третіх країн, які бажають адаптувати власні правові системи до європейських стандартів. Таким чином, актуальність дослідження інструментів правового зближення зумовлена потребою виявити ті механізми, які можуть бути успішно екстрапольовані за межі Європи і сприяти поглибленню міжнародної правової співпраці, особливо в умовах гібридних загроз, політичної нестабільності та зростання транснаціональних викликів.

Питання правового зближення, гармонізації норм та інституційної адаптації в контексті європейської інтеграції досліджується в численних наукових працях, зокрема таких авторів, як J. Shaw, P. Craig, G. de Búrca, а також українських дослідників В. Муравйова, І. Кресіної. Основна увага науковців зосереджена на процесі адаптації законодавства нових членів ЄС до acquis communautaire, механізмах моніторингу імплементації правових норм та забезпеченні їх відповідності європейським стандартам. У вітчизняному правознавстві активно обговорюється інституційний досвід ЄС як потенційна модель для трансформації правових систем постра-

дянських країн. Разом з тим, у науковій літературі досі бракує узагальнюючих підходів до порівняльного аналізу ефективності інструментів правового зближення, які застосовує ЄС, а також глибокої рефлексії щодо можливості використання цих інструментів у контексті інтеграційних процесів в інших регіонах – таких як АСЕАН, МЕРКОСУР, Африканський союз. Також слід зазначити обмеженість досліджень щодо впливу інструментів правового зближення на стабільність та ефективність регіонального правового порядку за межами Європи, що відкриває простір для нових наукових розвідок.

Метою статті є комплексне дослідження інструментів правового зближення, які застосовуються в межах європейської інтеграції, з подальшим аналізом можливостей їх адаптації до умов інших регіонів світу. Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань: по-перше, проаналізувати поняття правового зближення в контексті європейської інтеграції та окреслити його основні форми; по-друге, виявити основні інструменти правового зближення, що застосовуються у практиці ЄС, включаючи законодавчу гармонізацію, взаємне визнання, інституційну адаптацію та правове навчання; по-третє, оцінити ефективність зазначених інструментів на прикладах розширення ЄС та співпраці з державами-кандидатами і країнами Східного партнерства; по-четверте, дослідити, якою мірою ці інструменти можуть бути перенесені до інших регіональних інтеграційних проектів із урахуванням специфіки правових культур і політичних контекстів.

У межах цього дослідження здійснено спробу комплексного аналізу інструментів правового зближення в ЄС як системи правового впливу, що не обмежується лише внутрішньоінституційною гармонізацією, а й має глобальний вплив через нормативну владу (normative power Europe). Новизною роботи є акцент на трансрегіональний вимір правового зближення – вивчення можливостей застосування європейських інструментів у межах інших інтеграційних процесів із різними рівнями інституційного розвитку. Уперше пропонується типологізація інструментів правового зближення за критеріями адаптивності до інших правових систем, а також аналіз обмежень їх імплементації поза межами ЄС.

Виклад основного матеріалу

Правове зближення в ЄС є складним багаторівневим процесом, який реалізується через нормативні, адміністративні та освітні механізми. Його основною метою є забезпечення узгодженості правових підходів, створення єдиного правового простору і зміцнення спільного ринку. Найбільш поширеними інструментами цього процесу є гармонізація законодавства, механізми взаємного визнання рішень, правова конвергенція та інституційне зближення.

Гармонізація законодавства передбачає прийняття директив, регламентів та рішень, які обов'язкові для держав-членів. Директиви є найбільш гнучким інструментом, оскільки залишають простір для національної інтерпретації, однак забезпечують досягнення визначеного результату. Прикладом ефективного застосування гармонізації є створення митного союзу, єдиного ринку послуг та впровадження спільної аграрної політики. Під час розширення ЄС на Схід у 2004 та 2007 роках кандидати на вступ адаптували десятки тисяч сторінок acquis communautaire, що стало безпрецедентним у світовій практиці масштабом правової трансформації [5].

Другим важливим інструментом є механізм взаємного визнання, який особливо ефективний у сфері торгівлі, правосуддя та внутрішніх справ. Він дозволяє країнам-членам визнавати правові рішення одна одної без потреби повної гармонізації. Наприклад, принцип взаємного визнання судових рішень у межах Європейського простору свободи, безпеки і правосуддя забезпечує оперативне виконання вироків, цивільних рішень та взаємну довіру між судовими системами. Це також включає визнання дипломів, професійної кваліфікації та сертифікатів відповідності.

Інституційна адаптація передбачає зміну структури національних органів влади, створення нових регуляторних органів, незалежних антикорупційних установ та

судових інституцій, які відповідають європейським вимогам. Цей процес має не лише юридичний, а й політичний вимір, оскільки впливає на розподіл влади та формування публічної адміністрації. Європейська комісія регулярно здійснює моніторинг змін у країнах-кандидатах через звіти про прогрес, що дозволяє оцінити якість правових перетворень.

Освітній аспект правового зближення реалізується через програми навчання державних службовців, суддів та юристів із питань європейського права. Програма TAIEX та інструменти інституційного будівництва (Twinning, SIGMA) сприяють передаванню ноу-хау, розвитку адміністративного потенціалу та правового мислення. Така просвітницька складова сприяє формуванню правової культури, заснованої на європейських цінностях, що має довготривалий ефект навіть у разі неповного виконання формальних правових вимог [4].

Поширення європейських інструментів правового зближення за межі ЄС спостерігається в межах політики сусідства, програм асоціації, а також у відносинах із такими інтеграційними об'єднаннями, як АСЕАН, МЕРКОСУР, Африканський союз. Наприклад, у межах політики Східного партнерства Україна, Грузія та Молдова здійснюють поступову гармонізацію свого законодавства із правом ЄС відповідно до угод про асоціацію. При цьому застосовуються як директивні, так і рекомендаційні інструменти, що дозволяє враховувати особливості національного правового простору. Водночас застосування європейських механізмів у регіонах із нижчим рівнем правової інтеграції, як-от Африка чи Південна Америка, вимагає адаптації до контексту, у якому правова уніфікація може конфліктувати з національним суверенітетом, соціально-культурними нормами або рівнем інституційної зрілості.

Варто зазначити, що ЄС прагне уникати примусової трансформації правових систем. Навпаки, він пропонує позитивний приклад і використовує «м'яку силу», надаючи економічні стимули, політичну підтримку та експертну допомогу. Це дозволяє країнам-партнерам здійснювати правові реформи у власному темпі, з урахуванням національного інтересу. Водночас успішність перенесення європейських інструментів правового зближення до інших регіонів світу залежить від низки факторів: політичної волі національного керівництва, наявності інституційної спроможності, ступеня довіри до правової системи та підтримки з боку громадянського суспільства.

Інструменти правового зближення, які сформував і використовує Європейський Союз, є унікальним прикладом системного підходу до правової інтеграції. Гармонізація законодавства, взаємне визнання, інституційна адаптація та просвітницькі програми виявилися ефективними не лише у формуванні єдиного правового простору ЄС, а й у поширенні європейських правових стандартів поза його межами. Водночас їх екстраполяція до інших регіонів світу потребує делікатного підходу, що враховує культурні, правові та політичні особливості конкретного середовища. Подальші дослідження мають зосередитися на розробці моделей адаптивного правового зближення, які б дозволили країнам із різною правовою традицією поступово наближатися до європейських стандартів без втрати легітимності та правового суверенітету. Також важливо дослідити вплив цифровізації на правове зближення та створення транснаціональних правових просторів у цифрову епоху, де інструменти ЄС можуть слугувати як еталон ефективної нормативної інтеграції [3].

Правове зближення давно перестало бути виключно внутрішньоєвропейським процесом. У сучасному світі Європейський Союз виступає не лише як інтеграційне об'єднання, а як глобальний нормативний орієнтир, що пропонує унікальний досвід формування спільного правового простору. Саме завдяки складній комбінації правових, політичних та інституційних механізмів ЄС спромігся не лише забезпечити взаємну сумісність законодавств держав-членів, а й створити систему, яка є привабливою для інших регіонів світу. Однак успіх європейської моделі не ґрунтується на універсальності, а радше на здатності запропонувати гнучкі та контекстно чутливі інструменти, які інші країни можуть адаптувати відповідно до власних реалій.

ЄС унікальний тим, що йому вдалося поєднати наднаціональність правового регулювання з повагою до національних правових традицій. Саме це поєднання викликає інтерес у регіонів, що шукають баланс між інтеграцією та суверенітетом. Наприклад, у Південній Америці, де функціонує МЕРКОСУР, часто озвучуються ідеї уніфікації митного та торгівельного законодавства за аналогією до ЄС. Однак на шляху до правового зближення постає питання політичної волі, різнорівневого інституційного розвитку та розриву між нормою і практикою. Тому європейський досвід цікавий не лише як взірець результату, а передусім як приклад процесу, що включає десятиліття переговорів, поступок, компромісів і навчання [6].

У цьому контексті показовим є приклад держав Східного партнерства, зокрема України, яка, уклавши Угоду про асоціацію з ЄС, взяла на себе зобов'язання гармонізувати своє законодавство з acquis communautaire. Для України правове зближення з ЄС стало не лише технічною задачею, а й ціннісним вибором, що вплинув на трансформацію правової культури, інституційної архітектури та зміцнення принципу верховенства права. Інші регіони світу – зокрема держави Західних Балкан, Північної Африки чи Центральної Азії – уважно спостерігають за цим процесом як за лабораторією правової євроінтеграції, звідки можна черпати як успішні практики, так і вчитися на помилках [1].

Окремої уваги заслуговує принцип «умовної привабливості» (conditional attractiveness), за яким ЄС не нав'язує правові рамки, а створює такі умови, за яких країни самі прагнуть імплементувати європейські стандарти, щоб отримати вигоди – економічні, політичні чи символічні. Це відрізняє європейський підхід від більш директивних форм міжнародного впливу й відкриває двері до добровільної адаптації. Наприклад, у країнах Південно-Східної Азії, попри відсутність формальних угод із ЄС, спостерігається інституційне перейманння окремих аспектів європейського екологічного права чи права споживачів, зумовлене переважно торгівельною необхідністю відповідати стандартам єдиного європейського ринку.

Однак пряме копіювання європейських правових підходів не завжди ефективне. Впровадження моделей правового зближення у регіонах із відмінною правовою традицією – наприклад, у мусульманському правовому просторі чи у країнах з авторитарним режимом – стикається із глибокими культурними та ідеологічними бар'єрами. Тому важливо розглядати досвід ЄС не як набір шаблонів, а як гнучку методологію, що може бути локалізована, пристосована до конкретного правового ландшафту [2].

Показовим є й те, що європейське правове зближення ніколи не було виключно технократичним процесом. Його рушіями виступали не лише урядові структури, а й наукова спільнота, громадянське суспільство, професійні асоціації. Саме тому європейська модель може надихати інші регіони не лише на формальну адаптацію законодавства, а й на розбудову інфраструктури правової культури: незалежних судів, вільних медіа, правничої освіти, інституцій прозорості. У цьому сенсі, правове зближення стає не лише питанням текстів законів, а цілісним соціальним проєктом.

Таким чином, досвід Європейського Союзу в питаннях правового зближення є надзвичайно важливим для інших регіонів світу. Але його цінність полягає не у простій передачі норм, а у створенні платформи для діалогу, навчання, адаптації та взаємної поваги до відмінностей. Це досвід поступового формування правового космосу, який виходить за межі Європи і стає спільною справою для всіх, хто вірить у право як механізм справедливості, стабільності та розвитку.

Література

1. Кресіна, І. О. (2019). Правове забезпечення євроінтеграційних процесів в Україні: сучасний стан і перспективи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право, № 57(1), С. 145–148. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.57/part_1/33.pdf

2. Муравйов, В. І. (2020). Адаптація законодавства України до права Європейського Союзу: теоретико-методологічні засади. Вісник Академії правових наук України, № 1 (22), С. 34–42. URL: http://

www.aprnu.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=160

3. Craig, P., & de Búrca, G. (2020). EU Law: Text, Cases, and Materials (7th ed.). Oxford University Press. URL: https://global.oup.com/academic/product/eu-law-text-cases-and-materials-9780198859840

4. Emerson, M., & Blockmans, S. (2017). Towards a New Neighborhood Policy of the EU. CEPS Policy Briefs. URL: https://www.ceps.eu/ceps-publications/towards-new-neighbourhood-policy-eu/

5. European Commission. (2023). Association Implementation Report on Ukraine. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/ukraine-association-implementation-report-2023_en

6. Lavenex, S., & Schimmelfennig, F. (2009). EU rules beyond EU borders: Theorizing external governance in European politics. Journal of European Public Policy, 16(6), 791–812. URL: https://doi.org/10.1080/13501760903087696

List of References:

1. Kresina, I. O. (2019). Legal support for European integration processes in Ukraine: current state and prospects. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law, No. 57(1), pp. 145–148. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.57/part_1/33.pdf

2. Muraviov, V. I. (2020). Adaptation of Ukrainian legislation to the law of the European Union: theoretical and methodological foundations. Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine, No. 1 (22), pp. 34–42. URL: http://www.aprnu.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=160

3. Craig, P., & de Búrca, G. (2020). EU Law: Text, Cases, and Materials (7th ed.). Oxford University Press. URL: https://global.oup.com/academic/product/eu-law-text-cases-and-materials-9780198859840

SUMMARY

The article analyzes the instruments of legal approximation applied within the framework of European integration, with an emphasis on their potential adaptability in other regions of the world. It examines key mechanisms such as legislative harmonization, mutual recognition, institutional adaptation, and legal education programs. Particular attention is given to the European Union's practice of extending legal standards beyond its borders–illustrated by examples from the Eastern Partnership countries, as well as regions in South America, Asia, and Africa. The article highlights the importance of flexibility, intercultural dialogue, and institutional maturity when transferring European practices to other legal systems. The author concludes that the EU's experience is valuable not only as an outcome, but also as a methodological guideline for the formation of a common legal space in the context of global interdependence.

Keywords: European integration, legal approximation, legislative harmonization, EU external governance, normative power, international law, Eastern Partnership, institutional adaptation.

4. Emerson, M., & Blockmans, S. (2017). Towards a New Neighborhood Policy of the EU. CEPS Policy Briefs. URL: https://www.ceps.eu/ceps-publications/towards-new-neighbourhood-policy-eu/

5. European Commission. (2023). Association Implementation Report on Ukraine. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/ukraine-association-implementation-report-2023_en

6. Lavenex, S., & Schimmelfennig, F. (2009). EU rules beyond EU borders: Theorizing external governance in European politics. Journal of European Public Policy, 16(6), 791–812. URL: https://doi.org/10.1080/13501760903087696